

*Ірина Дорож, Анатолій Ковальчук
Iryna Dorozh, Anatolii Kovalchuk*

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

USE OF THE EXPERIENCE OF VASYL SUKHOMLYNSKYI IN THE FORMATION OF PUPILS' WORLDVIEW UNDER THE CONDITION OF NEW UKRAINIAN SCHOOL

У сучасний науковий дискурс уходить та історія, що співзвучна сьогоднішнім національним прагненням та віддзеркалює основоположні питання буття, культури, освіти. Знаковою постаттю минулого, в якій уособлено найкращі національні риси й стремління, є Василь Сухомлинський – педагог-гуманіст, науковець, який зміг піднятися до рівня світової філософської і педагогічної думки.

Відштовхуючись від ідей великих мислителів-гуманістів минулого і джерел народного виховання, він сформулював педагогічну концепцію, яка має загальнолюдський характер, спирається на об'єктивні закони і закономірності, не пов'язані з кон'юктурою та ідеологічними догмами. Основні ідеї, які стали основою концепції, Василь Олександрович розвинув у своїх працях, зокрема: любов до дитини; розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю; культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії; розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання); звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості; розвиток ідеї “радості пізнання”, тобто емоційне сприйняття процесу навчання; демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі.

Ключові слова: світогляд, Нова українська школа, педагогічна спадщина Василя Сухомлинського, практичне наближення змісту освіти та її методики до реалізації в життєвому просторі, педагогіка партнерства, орієнтація на учня, виховання на цінностях, автономія школи і якість освіти.

Увійшовши в нове сторіччя, суспільство зіткнулося з низкою принципових питань, породжених складними реаліями сьогodenня. Докорінних змін зазнали уявлення про сучасний світ, світогляд людини набув неочікуваних форм, виникла потреба в усвідомленні причетності українського суспільства до глобальних процесів, що здійснюються у світовій інформаційно-технічній і гуманітарній сферах. Особлива увага в суспільстві України прикута до освітньо-виховних проблем. Це пов'язано із становленням української державності, побудовою правового суспільства, інтеграцією України в європейське та світове співтовариство, стрімким зростанням громадської свідомості. Всі ці зміни та перетворення в суспільстві передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу.

Досвід та практика суспільного життя свідчать про те, що наявність обдарованості, високого інтелектуального потенціалу нації, сформованість свідомого патріотичного світогляду – запорука

найбільших успіхів у будь-якій сфері діяльності держави. Майбутнє людської цивілізації залежить виключно від реалізації обдарованості людей, яка фіксується у дитячому віці.

Видатний учений, мислитель, педагог, практик Василь Олександрович Сухомлинський уважав, що дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, як пройшло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в його розум і серце із оточуючого світу – від цього в значній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк.

Особливий етап у творчості В.О. Сухомлинського – це кінець 60-х – початок 70-х років. У цей період виходить низка книжок і статей педагога. Серед них “Пависька середня школа” і “Серце віддаю дітям” (1969), “Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості” (1970), “Народження громадянина” (1971). Низка статей присвячено актуальним виховним проблемам. Так, 1970 року в центральних виданнях видатний педагог опублікував 15 статей, з-поміж яких: “Знання і переконаність”. “Загартуйте переможців”. “Лист дочці”. “Природа, труд, світогляд”. “Гармонія трьох начал”. “Розум і руки”. В них яскраво відображено його думки про стимулювання пізнавальної праці, про технологію формування світоглядних переконань учнів у школі.

У творчості В.О. Сухомлинського немає спеціального визначення структури переконання, однак її можна виявити в процесі аналізу різноманітних трактувань педагогом переконань, якими стають, насамперед, знання (природничо-наукові, гуманітарні, моральні та ін.), які стали надбанням учня внаслідок праці з їх засвоєння. Переконання – це впевненість учня в достовірності знання, що виникла в результаті здобуття знань і накопичення практичного досвіду їх реалізації. І нарешті, переконання – духовні цінності людини, що становлять її суть, якими вона дорожить і які обстоює за будь-яких ситуацій.

Майстерність виховання моральних цінностей у молодших школярів, як показує досвід практичної роботи В.О. Сухомлинського, полягає в тому, “щоб дитину з перших кроків її шкільного життя переконували насамперед власні вчинки, щоб у словах вихователів вона чула відгуки власних думок, переживань – усього, що народилося у процесі активної діяльності. Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і моральне почуття, зливаючись воедино, проявляються у високоморальному вчинкові. Ми спонукаємо вихованців до вчинків, що мають яскраво виражений високоморальний характер” [6, с. 218].

У молодшому шкільному віці вирішальну роль у формуванні, утвердженні й дійовості думки, що спонукає до активних вольових дій, відіграє, вважав В.О. Сухомлинський, яскравість і виразність тих предметів і явищ, за допомогою яких вихователь намагається донести до свідомості вихованців певну ідею. Чим переконливіше для дитини передаються у конкретній картині, образі істотні риси явища, тим помітніші почуття, що їх переживає дитина, тим зрозумілішою стає їй абстрактна думка, тим більше прагне дитина виявити свою активність. Це пояснюється особливостями мислення дитини цього віку. Звідси впливає специфіка методичних заходів виховної роботи з молодшими школярами: “донести до їх свідомості важливу суспільну, моральну ідею, активізувати їхню думку і моральне почуття можна насамперед через вплив на почуття. Яскрава картина, що передає суть соціального явища, моральної ідеї, зачіпає найпотаємніші куточки дитячого серця” [6, с. 226].

Нова українська школа, з її новим ставленням до учня, обдарованих дітей і в той же час до дітей, які мають вади, до компетентності – це дуже важливо сьогодні. І Василь Сухомлинський своїми творами допомагає Новій українській школі втілювати кращі традиції української педагогічної думки, зробити наших дітей найкращими в світі.

Проведемо паралелі між концепцією Нової української школи та педагогічними переконаннями Василя Сухомлинського, та здійснимо спробу визначити їх спільні принципи й основні елементи формули успішної школи.

Важливою умовою здійснення школою своєї ролі в суспільному розвитку є зв'язок школи з життям, а також зв'язок розумового і морального виховання школярів. Моральні

переконання тісно пов'язані з освітою, але певною мірою вони й незалежні від освіченості, від практичної готовності людини до створення матеріальних цінностей. Людина може мати знання, вміти працювати, але в моральному відношенні не бути підготовленою до життя. Моральне виховання – це не тільки формування світогляду й переконань у процесі оволодіння знаннями і діяльністю, а й особлива, специфічна виховна робота, яка має свої закономірності, потребує часу і певних форм та методів впливу на свідомість, характер, поведінку людини.

Тому, *практичне наближення змісту освіти та її методики до реалізації в життєвому просторі* – одна з провідних ліній концепції Нової української школи, яка має на меті формування особистості, патріота, інноватора, здатного конкурувати на ринку праці, розвивати економіку, навчатися неперервно впродовж життя, яке здійснюється через розвинуток ключових компетентностей учнів, структури знань, поглядів, ціннісних орієнтирів, їхньої успішної самореалізації в професії і житті.

Зокрема, В. Сухомлинський один з перших у світовій педагогіці звертається до принципу наступності у процесі формування компетентності “учити – вчитися”, саме цим підтверджуючи її надпредметність та життєву значущість. Василь Олександрович казав, що “ось тут і виникає розрив між початковими класами і дальшими ступенями навчання. У початкових класах ми дуже боязко, несміливо даємо в руки дитині інструмент, без досконалого володіння яким неможливо уявити її інтелектуальне життя, її всебічний розвиток, а потім у середніх класах учителі вимагають, щоб інструмент цей у руках дитини діяв швидко і безвідмовно.

Педагогіка партнерства. Побудова стосунків між учителем та здобувачем освіти на дружньому доброзичливому рівні, зі спільними інтересами, взаєморозумінням (“Як готувати матір і батька до шкільно-сімейного виховання своїх дітей”, “Як добиватися, щоб батько і мати як вихователі виступали в єдності”, “Як поглиблювати виховну роботу з батьками в міру росту й розвитку дитини”, “Як разом з батьками виховувати майбутніх матерів і батьків”, “Важкі діти”).

Уся багатогранна педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського пронизана турботою про виховну функцію навчання. Зміст освіти кожного суспільства спрямований не тільки на засвоєння певної суми знань і професійних умінь: він передбачає, і не в останню чергу, формування соціальних ідей і світоглядних переконань. В.О. Сухомлинський упродовж усього свого життя переконувався, що “справжня школа – це не тільки місце, де діти набувають знань і умінь. Навчання – дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини... справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями” [5, с. 11].

Орієнтація на учня, що несе в собі ідею безкінечної любові до дитини, дитиноцентризм, прагнення в дитині розкрити і розвинути найкращі якості майбутньої людини, подарувати їй найрадісніші шкільні роки які будуть сповнені цікавими подіями, нестандартним підходом до процесу навчання, знаннями, які не лише можна засвоїти але й віднайти в процесі дослідження навколишнього життєвого простору що є запорукою підтримки та розвитку обдарованих дітей; що проповідував В.О. Сухомлинський (“Людина неповторна”, “Моральні заповіді дитинства і юнацтва”, “Серце відаю дітям”, “Школа радості”, “Шлях до серця дитини”. “Як виховати справжню людину”, “Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості”).

Заслуга В.О. Сухомлинського полягає в тому, що він уперше у вітчизняній педагогіці показав роль почуттів, інтелектуальних емоцій у стимулюванні навчальної діяльності школярів, довів, що їх послідовний розвиток – реальна основа формування світоглядних переконань. Для Сухомлинського – педагога, знання та почуття дітей завжди виступають у нерозривній єдності, у тісній взаємодії зі способом їхнього життя, в усьому його розмаїтті. Коли процес пізнання супроводжується емоційними переживаннями і збудженням почуттів людини, тоді знання набувають особистісної значущості, стають внутрішнім регулятором поведінки. Отже, не слід відгороджувати дитину від хвилювань і тривоги, а навпаки, створювати умови, за яких думка полонить серце, пробуджує почуття.

Виховання на цінностях. Маємо на увазі цінності народної педагогіки, сімейні цінності, традиції, морально-духовні надбання українського народу. Виховання почуття патріотизму та гордості від того, що дитина є громадянином своєї Батьківщини; Новатор багатьох педагогічних ідей, В.О. Сухомлинський був переконаний, що ефективну виховну роботу в школі можна будувати лише на основі тисячолітнього досвіду народної педагогіки, культурно-історичних традицій і звичаїв і саме тоді в учнів формується корінь духовності, серцевина людини – любов до Батьківщини.

Все життя і діяльність молодших школярів удома і в школі мусить будуватись, як уважав В.О. Сухомлинський, з урахуванням народних традицій трудового, родинно-сімейного, морально-етичного та духовного виховання, на його думку, має будуватися на активному залученні до виробничої, обслуговуючої, інтелектуальної праці, радості у поєднанні з батьковою і материною любов'ю... Загальновідомі традиції Павлівської школи, керованої В.О. Сухомлинським, з трудового виховання та інших рис майбутнього громадянина, що робить людину духовно багатою, гармонійно розвиненою, яка своєю поведінкою, практичною діяльністю, світоглядною позицією повністю відповідала б законам і закономірностям національної ментальності й стала б носієм генетичної пам'яті українського народу.

Ідеал В.О. Сухомлинського – щоб із школи вийшли в життя люди з громадянською свідомістю, цілісним світоглядом, готові виявляти мужність у протистоянні злу. “Ми, – як зазначав Василь Олександрович, – добиваємося того, щоб у школярів боліло серце за те, що відбувається навколо них”, що вони з дитинства пережили, відчули громадянські радощі і громадянські прикрощі”, прагнемо в кожного учня “пробудити громадянську гідність” [10, с. 560] “Я бачу, – наголошував В. Сухомлинський, – важливе виховне завдання в тому, щоб з перших кроків свідомого життя перед людиною було відкрито великий світ суспільного життя, світ Батьківщини, світ боротьби за її незалежність, честь, могутність. Ввести людину у цей світ не байдужим знавцем і спостерігачем, а активно діючою особою, яка має свою позицію, свою точку зору, свою зацікавленість у тому, що відбувається в світі...” [3, с. 486].

Автономія школи і якість освіти. Василь Олександрович на своєму прикладі довів, що не обов'язково залежати від стандартної програми викладання дисциплін, це в певній мірі обмежує вчителя у творчому підході до викладання. Відмова від шаблонів допоможе вчителю знайти спільну мову з учнем, створювати сприятливу атмосферу для навчання, у цікавій формі формувати їх знання, дає змогу покращити якість освіти і це, в свою чергу, допомагає розвинути творчу, креативну, завжди готову до інноваційних дій обдаровану особистість дитини. “Ми глибоко переконані в тому, що немає людини, яка в належних умовах, за вмілого виховання не виявила б свого самобутнього, неповторного таланту. П'ятсот вихованців, духовне обличчя яких ми повинні сформувані, – це п'ятсот неповторних талантів і обдаровань. Поважати в кожному учневі людину, виявляти до нього гуманне ставлення – це насамперед розкрити в ньому таку людську неповторність” [5, с. 88-89].

“Школа – святиня і надія народу, його духовна колыска” – саме ці слова відомого українського педагога В.О. Сухомлинського підкреслюють, що головне покликання школи в цивілізованому суспільстві не лише вчити і виховувати дітей, а й формувати історичну спільність, ім'я якої – народ. Він узагальнив цілий ряд тем які є актуальними в практичній педагогіці сьогодення і слугує, по великому рахунку, фундаментом Нової української школи.

Між створенням школи Радості і впровадження реформ у Новій українській школі часовий проміжок сягає в півстоліття. Політична та суспільна ситуація в країні, причини запровадження їх концепцій в освітній процес відміні, але мета – виявити у кожній дитини талант, виховати тактовність, гуманність, патріотизм – спільна.

Як підтверджує практика Василя Олександровича, переконаність формується за такими взаємопов'язаними напрямками: розвиток пізнавального інтересу до рівня потреби в постійному духовному збагаченні; виховання творчого ставлення до трудової та суспільної діяльності; послідовна зміна, вдосконалення стану переконаності, коли вона стає світоглядною

якістю, властивістю, мотивом діяльності людини. Усі ці напрями цілеспрямованого виховання у творчості В.О. Сухомлинського об'єднані й взаємозумовлені.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової освіти. – Режим доступу : <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf> – Назва з екрану.
2. Концепція “Нова українська школа”. – Режим доступу : <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> – Назва з екрану.
3. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку: Вибр. тв.: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк. – Т. 5. – 1977 – С. 472-488.
4. Сухомлинський В.О. Людина неповторна // Вибрані твори: В 5-ти томах. – Київ : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 80-96.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании. / В.А. Сухомлинский. – Москва. – 1988 – 270с.
6. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані педагогічні твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – Київ. – Т.1. 1976. – С. 59 – 256.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк. 1988. – 310 с.
8. Сухомлинська О. В. Педагогічний ідеал крізь призму теорій моралі / О. В. Сухомлинська // Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 1. – С. 5–15.
9. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Київ : Рад. шк., 1976. – Т 1. – С. 55–206.
10. Сухомлинський В. О. Разом з молодим директором школи / В. О Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Київ : Рад. шк., 1976. – Т 4. – 629 с.

Modern scientific discourse includes the history that is in line with current national aspirations and reflects the fundamental questions of life, culture and education. The prominent person of the past, embodying the best national traits and aspirations, is Vasyl Sukhomlynskyi – a humanist-educator, the scientist who was able to rise to the level of world philosophical and pedagogical thought. Taking into account the ideas of great humanists-thinkers of the past and the sources of national education, he created the pedagogical concept with universal character, based on the objective laws that are not related to the state and ideological dogmas.

In his works Vasyl Oleksandrovych developed the main ideas that became the basis of his concept, in particular: love for a child; the development of the creative potential of each individual in the conditions of the collective community on the basis of ethical and aesthetic values, interests, needs, which ultimately leads to creative work; the cult of the nature, the nature as the most important means of development of the sense of beauty and harmony; development of democratic pedagogical means and methods of education and upbringing (respect, encouragement, reliance on positive, moral punishment); appeal to the inner world of the child, reliance on her strength, inner potential, support and development of the healthy essence of each person; the development of the idea of “joy of cognition” that is, the emotional perception of the learning process; democratization of the structure of management of the educational process at school.

Key words: *worldview, New Ukrainian school, pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynskyi, practical approximation of the education content and its methods to realization in life, partnership pedagogy, orientation on the pupil, education on values, autonomy of school and quality of education.*